

DASCĂLI HUNEDORENI, MILITANȚI AI UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA ÎNTRE ANII 1916 – 1918

Viorel Lupu

Meritul dascălilor care au activat în învățământul românesc din Transilvania în perioada dualismului a constat în desfășurarea unei opere instructiv-educative laborioase, munca lor nefiind numai statistică, ci în primul rând de condiție etică, asemănându-se unui far ale cărui raze au luminat și au format conștiința națională a generații întregi de tineri, însuflându-le setea de cultură și dragostea de libertate.

Activitatea eroică, multilaterală a unei pleiade de învățători și profesori nu poate fi îndeajuns subliniată în toată măreția ei. Pentru că acești slujitori ai școlii au fost minunați dascăli și îndrumători ai unor tineri ieșiți numai din populația satelor, activiști de seamă în răspândirea culturii în mijlocul poporului prin asociațiunea "Astra", dascăli voluntari ai școlilor de adulți pentru combaterea analfabetismului, îndrumători social-culturali ai asociațiilor meșteșugărești, membri ai echipelor de actori diletanți pentru educarea poporului prin teatru, conferențieri-îndrumători în economia rurală, în meșteșugărit și în cultura națională, descoperitori ai izvoarelor populare de creație artistică, propagandiști ai versului, cântecului și dansului popular, activiști zeloși, discreți și mai târziu înflăcărați ai idealului național, aspecte care constituie numai o schițare fugară a diversității muncii și dăruirii lor.

În Transilvania, după retragerea armatei române, a fost instituită procuratura mobilă cu scopul pedepsirii celor ce auvseseră legături cu evenimentele din vara anului 1916, pe bărbați pentru agitație și solidarizare, pe femei pentru că au adunat lenjerie pentru răniți. Pentru a contracara măsurile opresive ale autorităților, Iuliu Maniu publică o broșură în care sfătuiește pe învățătorii și preoții români ca silniciilor să le răspundă printr-o atitudine militantă și demnă.

O evaluare exactă, din lipsă de date, nu e posibilă cu privire la jertfele pe care le-a adus dascălimea pentru marea cauză a unirii tuturor românilor într-un singur stat. Din această cauză ne vom limita la prezentarea câtorva cazuri mai deosebite de învățători hunedoreni care, printr-o concepție și atitudine politico-națională altruistă au adus apreciate contribuții la întreținerea în cadrul comunităților sătești a încrederii în realizarea idealului unității politico-statale.

Învățătorul Romul Munteanu din Glodghilești (Ilia) a compărut în fața tribunalului și a fost condamnat pe motiv că a răspândit între săteni ideea că birurile mari pe care aceștia le plătesc ar fi mai ușoare dacă Transilvania s-ar uni cu România¹. Un caz devenit obsesiv pentru organele administrative ale comitatului a fost cel al învățătorului director Nicolae Voina din Vaidei – Orăștie, care, după propriile sale mărturisiri făcute în închisoarea din Sibiu în ianuarie 1918, în cei trei ani care au trecut de la intrarea armatei române în Transilvania a trebuit să apară de 16 ori în fața anchetatorilor, urmare a denunțurilor care priveau concepția, ținuta și militantismul său activ².

Una din principalele acuze care i-au fost aduse, așa cum reiese din rechizitoriul procuraturii a fost că la examenele de la sfârșitul anului școlar 1914/1915 desfășurate în prezența părinților, când elevii au făcut dovada unor cunoștințe insuficiente de limba maghiară, Nicolae Voina ar fi afirmat: "Să dea Domnul ca la anul să nu mai aveți nevoie de ea!"³

În anul următor, 1916, un alt denunț incrimina atitudinea vehementă a învățătorului din Vaidei, cu prilejul campaniei electorale de desemnare a deputaților în Congresul Național Bisericesc care urma să aleagă noul mitropolit al Transilvaniei. În timpul campaniei notarii, pretorii și prefecții au intervenit brutal și deschis în alegerile de deputați, mai ales mireni, recrutați dintre funcționarii de stat care nu cunoșteau problemele bisericești dar făceau jocul autorităților. Vina lui Nicolae Voina a constat în faptul că la adunarea ținută în piața bisericii din satul Vaidei în primăvara anului 1916 a luat atitudine față de încălcarea autonomiei bisericești de către statul maghiar afirmând: "Luați aminte oameni că politica maghiară urmărește amestecul său în problemele bisericii...Autoritățile au intrat cu forța în biserică...Nu aduceți statul maghiar în biserică"⁴. În același an, la intrarea trupelor române în Transilvania, menționează

¹ Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale, Deva (în continuare D.J.H.A.N.), Fond Prefectura Județului Hunedoara, Dosar nr. 7 / 1918.

² Ibidem, Dosar nr. 242 / 1918, fila 25.

³ Ibidem, fila 57; vezi și "Szászváros és vidéke" ("Orăștiea și împrejurimile ei") din 21 octombrie 1917.

⁴ Ibidem, fila 57.

un alt document, "a îndemnat sătenii, ca împotriva dispozițiilor autorităților, să nu ducă vitele să le ascundă în munți"⁵.

După arestarea sa, la 1 ianuarie 1918, i s-au adus și alte învinuiri în baza dispozițiilor făcute de inspectoratul școlar de stat cum că s-a eschivat de la îndeplinirea serviciului militar și că "împărtășește sentimente daco-române", fapte care îl fac "incompatibil cu calitatea de cetățean al statului ungar"⁶. Lașă și demnă de tot oprobriul a fost modalitatea prin care i s-a aranjat acest dosar militanțului dascăl, autoritățile pretextând, ceea ce depozițiile scrise au înfirmat categoric, că autorul denunțurilor la adresa lui Nicolae Voinea, ar fi fost tocmai socrul său preotul Tilicea Zaharia⁷. La procesul judecat de Tribunalul din Deva învățătorul a avut o atitudine curajoasă declarând că "Nu va trece un an și vom putea vorbi românește"⁸. Într-adevăr, chiar același an, 1918, a devenit anul eliberării românilor.

Pentru "acțiune contra statului" a fost condamnat și învățătorul Ioan Moga din Vinerea, iar sub o acuzație asemănătoare, "infidelitate față de stat", a fost judecat Ioan Brâncoveanu, învățător la școala confesională ortodoxă română din Hunedoara. Acesta din urmă a fost achitat însă de Tribunalul Honvezilor din Cluj⁹.

Tot pentru "atitudine nepatriotică" au fost judecate, în ianuarie 1918, de către Curtea Marțială a Diviziei Honvezilor din Cluj, Șandor Gheorghina, soția văduvă a învățătorului Șandor Gheorghe de la școala confesională greco-catolică din Lupeni împreună cu fiicele ei Eleonora (soția învățătorului greco-catolic Bociat Lucian din Bărbătenii de Sus), Laura, funcționară, Constanța, elevă la școala de stat și Cornelia, elevă la școala primară. Acuzatele s-au făcut "vinovate" de faptul că "au primit cu bucurie trupele române" în 1916, cărora le-au adresat urări de "Dumnezeu v-a adus!" și "Dumnezeu să vă țină!", iar la retragerea armatei române au plecat în refugiu până la Craiova, de unde au revenit însă înaintea ocupării orașului de către armata austro-ungară.

Tribunalul le-a achitat totuși, socotind că faptele lor nu pot fi taxate de "atitudine nepatriotică" întrucât "numai lipsa de alimente" a determinat populația din zonă "să se folosească de mâncarea dușmanilor" (adică a armatei române – n.n.) și, să fie prietenoasă cu ofițerii români. Pe de altă parte Șandor Gheorghina și fiicele ei ar fi plecat în refugiu nu din proprie inițiativă, ci obligate fiind de "militarii dușmanii". La toate acestea, sentința de achitare mai adaugă că, unica mărturie a acuzării bazată pe depoziția soției lui Decsei Samuel nu poate fi luată în considerare, întrucât aceasta, numai "sub imperiul nervilor din cauza intrării românilor" ar fi înțeles și ar fi interpretat greșit conversațiile cu militarii și ofițerii români. Observăm așadar o ciudată optică în răstălmăcirea și denaturarea unor fapte istorice evidente, din partea hiperzeleșilor oficianți ai statului dualist. Suficient lucru însă că, din noiembrie 1916 și până în ianuarie 1918, prin sistarea pensiei, familia văduvei Șandor Gheorghina a fost lipsită, datorită aceluiași oficianți, de orice posibilitate de subzistență¹⁰.

Alteori dascălii au dat glas revoltei sufletești în forme indirecte pentru a nu atrage asupra lor urmări administrative care să le pericliteze situația. Așa de exemplu învățătorul Ion Stăneasă din Beriu-Orăștie, viitor reprezentant al obștei satului la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, răspunzând la chestionarul "Date privitoare la schimbările excepționale produse de războiul actual în mersul învățământului la institutele și școlile confesionale din mitropolia ortodoxă română" din 22 martie 1918, la întrebarea 27 "Ce influență a avut războiul asupra progresului intelectual al elevilor?" a completat răspunsul, lapidar la prima impresie, dar foarte semnificativ la o privire mai atentă: "o plăcută dispoziție (a elevilor – n.n.) către obiectele geografie și istorie și limba română"¹¹. Pe cioma în care a scris răspunsurile a menționat inițial doar obiectele geografie și istorie după care a adăugat "și limba română", semn că învățătorul din Beriu a ezitat în primul moment să răspundă ceea ce constatare la lecțiile lui și ceea ce gândea el și copiii lui, dar în cele din urmă a preferat să scrie adevărul, acela că războiul mondial prin desfășurarea lui a descătușat energiile poporului român în lupta sa dreaptă de înfăptuire a unității naționale.

⁵ "Szászváros és vidéke" din 21 octombrie 1917.

⁶ D.J.H.A.N., Dosar nr. 242/1918, fila 34.

⁷ Ibidem, fila 21 și 25.

⁸ C. Stoica, I. Frățilă, O. Vlad, N. Wardegger, Din istoria învățământului hunedorean, Deva, 1973, p. 202.

⁹ D.J.H.A.N., Dosar nr. 245/1918.

¹⁰ Ibidem, Dosar nr. 237/1918.

¹¹ Ibidem, Fond Parohii, Dosar nr. 34 (Beriu), fila 187.

Dintre tinerii hunedoreni care au trecut munții odată cu armata română îl menționăm pe fiul învățătorului - preot Constantin Dăncilă din Mănerău – Hunedoara care s-a înrolat ca sublocotenent în armata română, de unde a revenit în 1919, funcționând în continuare însă, ca ofițer la regimentul grăniceresc din Torontal. La 27 iunie 1920 tatăl său s-a adresat Consistoriului din Sibiu solicitând acordarea retroactivă a ajutorului familial. În cererea sa îndreptățită, Constantin Dăncilă menționa că la 10 ianuarie 1918, când probabil au fost întocmite formalitățile pentru acordarea de ajutoare "pre dânsul nu l'am înșinuat precum aş fi avut drept a'l înșinua, din cauză că nu ştiam că oare e în viață și apoi *mă și temeam că voi fi luat în cercetare și pedepsit pentru absența lui*" (n.n.)¹².

Suferințele au luat sfârșit în zilele începutului de iarnă 1918 când se iviseră zorile eliberării neamului românesc de pretutindeni. Lupta și jertfele maselor largi și ale intelectualilor nu au fost zadarnice fiindcă ele stau la temelia trainică a actului istoric de la 1 Decembrie 1918. În tumultul evenimentelor care s-au derulat în Transilvania în toamna anului 1918, epopee care a testat și a validat într-un mod superior tăria sufletească a poporului român, rezidă profunda înrăurire educativă a actului istoric al Unirii și în temeiurile principiilor de echitate care stau la baza acestui act constă tăria statului român modern care se sprijină pe voința de a exista a locuitorilor acestui pământ.

¹² Ibidem, Dosar nr. 88 (Mănerău), filă nenumărată.

LEHRER AUS HUNEDOARA, KÄMPFER FÜR DIE VEREINIGUNG SIEBENBÜRGENS MIT RUMÄNIEN ZWISCHEN 1916 – 1918

Zusammenfassung

Der Aufsatz stellt einige Lehrer aus dem Kreis Hunedoara dar, die sich zwischen 1916–1918 in den Dorfgemeinschaften ausgezeichnet haben, indem sie ihre aktive Haltung bewiesen und zugleich die Hoffnung haben gedeihen lassen, daß sich die Zeit nähert, wann dem österreichisch-ungarischen Dualismus ein Ende gesetzt und die Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien durchgeführt wird.

Das Verdienst der Lehrer, die damals in den Ortschaften aus dem Kreis Hunedoara tätig waren, unter denen sich der Elementarschullehrer Nicolae Voina aus dem Dorf Vaidei in der Nähe von Broos durch eine kampfbereite Haltung ausgezeichnet hat, bestand vor allem aus einer anstrengenden, lehrreichen und erzieherischen Tätigkeit. Dabei war ihre Leistung nicht nur statistisch sondern vielmehr ethisch. Sie kann mit einem Leuchtturm verglichen werden, dessen Strahlen das Nationalbewußtsein vieler jungen Generationen beleuchtet und gebildet und ihnen das Ständige Streben nach Kultur und die Liebe zur Freiheit eingeflößt haben.

Der Aufsatz stellt die politischen Prozesse dar, in die sie von den Staatsbehörden verwickelt wurden; die Hauptanklage bezog sich auf ihre angebliche "unpatriotische Haltung" oder "Untreue dem Staat gegenüber". Durch ihre mutige Haltung haben sie dem unterdrückende Regime standgehalten und sind wahre Volksführer geworden, die die Volksmassen während der Tage der Vereinigung von Alba-Iulia angefeuert und dazu beigetragen haben, daß sich die rühmliche Tat der Durchführung der nationalen Einheit einer weitgehenden sozialen Unterstützung unter den Bewohnern aus Siebenbürgen erfreut hat.